

Regionale verschillen in de kwaliteit van het produktiemilieu voor bedrijven

DRS. J.J. HOOGKAMER – DRS. R.H. SCHOLTE*

In het regionaal-sociaal economisch beleid komt de nadruk steeds meer te liggen op kenmerken van de regionale produktiestructuur. De sterke kanten van de regionale produktiestructuur dienen uitgebreid te worden en het economisch herstel te dragen. Daarbij bestaat de neiging omgevingsfactoren te veronachtzamen, althans van ondergeschikt belang te verklaren. De omgevingsfactoren blijven evenwel van groot belang bij de bedrijfseconomische uitkomsten van de produktiehuishoudingen. In het onderhavige artikel, dat is gebaseerd op de jaarlijkse z.g. ERBO-enquête van de Kamers van Koophandel, wordt enig licht geworpen op deze externe factoren die het produktiemilieu van bedrijven bepalen.

Produktiemilieu

Het is evident dat het economisch functioneren van bedrijven afhankelijk is van allerlei factoren in de directe omgeving van het bedrijf. Daarbij kan gedacht worden aan parkeervoorzieningen, bestemmingsplanbepalingen, het bestuurlijk kader en dergelijke. Deze relatie geldt niet alleen voor het individuele bedrijf, doch evenzeer geaggregeerd voor het totale (regionale) bedrijfsleven.

De gezamenlijke Kamers van Koophandel hebben voor die afhankelijkheidsrelatie een, inmiddels veelvuldig toegepaste terminologie ontwikkeld 1), die aldus luidt: de regionale produktiestructuur wordt beïnvloed door het regionaal produktiemilieu. De regionale produktiestructuur wordt daarbij gedefinieerd als het geheel van alle produktiehuishoudingen in een regio en hun onderlinge relaties. Het regionaal produktiemilieu bepaalt de produktieomstandigheden en bestaat uit het geheel van buiten de produktiestructuur liggende condities die voor het functioneren van de produktiestructuur van belang zijn. Op deze wijze gedefinieerd valt het regionaal produktiemilieu uiteen in een groot aantal onderdelen, zoals de beschikbaarheid van bedrijfsruimte, de infrastructurele situatie, de prijs van nutsvoorzieningen, arbeidsaanbod, ondernemerschap, de beschikbaarheid van kapitaal en dergelijke. Vanwege de ruime omschrijving kunnen zelfs factoren zoals de (internationale) conjuncturele situatie tot het regionaal produktiemilieu gerekend worden. Door een kwaliteit toe te kennen aan het regionaal produktiemilieu ontstaat inzicht in de regionale verschillen in de produktieomstandigheden voor het bedrijfsleven.

Een van de manieren om iets over de kwaliteit van het produktiemilieu te weten te komen is na te gaan in hoeverre de gevestigde bedrijven knelpunten ondervinden ten aanzien van de verschillende factoren van het produktiemilieu. Met behulp van het aantal en de aard van de knelpunten kan uiteraard geen waarde aan het regionaal produktiemilieu worden toegekend, maar wel kan een indruk worden verkregen van de mate waarin het bedrijfsleven haar produktieomstandigheden als knellend ervaart. Met deze (subjectieve) maatstaf zijn reeds door verschillende Kamers van Koophandel analyses verricht 2), maar een landelijk

eenduidige vraagstelling op dit gebied en het daarbij behorende resultaat, was er nog niet.

Knelpunten

Jaarlijks houden de Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland de z.g. Enquête Regionale Bedrijfs-Ontwikkeling (ERBO). Hiermee wordt informatie verzameld over de gang van zaken in het bedrijfsleven. Deze informatieverzameling is niet beperkt tot uitsluitend bedrijfseconomische variabelen; tevens worden gegevens verzameld met betrekking tot ondervonden knelpunten. Deze knelpunten, die kunnen worden beschouwd als een bijproduct van de ERBO-enquête, kunnen naar voren worden gebracht indien deze merkbaar nadelig het bedrijfsresultaat hebben beïnvloed.

De enquête is regionaal opgezet, hetgeen betekent dat de verzamelde informatie per Kamerrayon representatief moet zijn. De regionale invalshoek brengt met zich dat uitsluitend lokale en regionale knelpunten worden verzameld. Overigens is het niet uitgesloten dat genoemde knelpunten veroorzaakt worden door factoren met een landelijke reikwijdte.

De knelpunten worden geïnventariseerd op een zestal hoofdonderwerpen, te weten: personeel, bedrijfsruimte, bereikbaarheid, ruimtelijke ordening, milieu en vergunningen. Andere factoren van het regionaal produktiemilieu, zoals de beschikbaarheid van kapitaal, blijven in dit verband buiten beschouwing. De vraagstelling naar de zes hoofdcategorieën is gesloten. Per cate-

* Werkzaam bij de Vereniging van Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland, werkzaam bij de Kamer van Koophandel te Nijmegen. De inhoud van dit artikel komt geheel voor de verantwoordelijkheid van de auteurs en reprecenteert niet noodzakelijkerwijs de opvatting van de Kamer.

1) *Regionaal economisch begrippenkader*, VVK, Woerden, 1983.

2) *Uitgangspunten, economische beleidsvisie Kamer van Koophandel Zwolle*, januari 1984.

gorie is vervolgens een open vraag gesteld naar de precieze aard van het knelpunt. Per categorie worden als voorbeeld enige mogelijke knelpunten genoemd. Deze voorbeelden zijn afkomstig uit vorige enquêtes.

De knelpuntcategorieën hebben uiteraard raakvlakken. Bij de codering zijn dubbelstellingen van een knelpunt zoveel mogelijk vermeden. Zo heeft de categorie „milieu” uitsluitend betrekking op eisen ingevolge de verschillende milieuwetten, terwijl de categorie „vergunningen” betrekking heeft op lange procedures, leges, coördinatie tussen instanties e.d. De codering van de knelpunten binnen de zes hoofdcategorieën is gebaseerd op de door de ondernemer/invuller opgegeven omschrijving van de problemen. De ervaring van de Kamers van Koophandel, die naar aanleiding van de aangegeven problemen contact opnemen met de ondernemers, is dat de omschrijving ervan soms onvolledig of eenzijdig is. In de meerderheid van de gevallen blijkt echter dat het enquête-antwoord het probleem juist typeert. Op grond van deze indicatieve antwoorden is het mogelijk een analyse te maken van de mate waarin knelpunten zich in de verschillende regio's voordoen. Met andere woorden: is het mogelijk een globaal overzicht te maken van de verschillen in de factoren van de regionale produktiemilieus.

In 1983 zijn aldus middels de ERBO-enquête van ca. 44.000 bedrijven gegevens verzameld met betrekking tot het al of niet voorkomen van knelpunten. In totaal noemden 12.516 bedrijven een of meer knelpunten op de eerder genoemde zes hoofdonderwerpen. In totaal noemden deze bedrijven 19.607 knelpunten.

In de analyse is uitgegaan van gewogen gegevens, dat wil zeggen dat de antwoorden op de knelpuntvragen worden gewogen naar rato van het aantal bedrijven in de steekproef die getrokken wordt per Kamergebied, per branche en per grootteklasse. Na weging ontstaat het volgende beeld van de mate waarin knelpunten voorkomen (zie tabel).

Tabel. Knelpunten per bedrijf

Aantal knelpunten per bedrijf	Aantal bedrijven in procenten van het totaal
0	70,4
1	18,5
2	7,1
3	2,8
4	0,9
5	0,2
6	0,0

Bijna 30% van de bedrijven noemt één of meer knelpunten. De bereikbaarheid zorgt voor de meeste problemen (29%) en ook de bedrijfsruimte wordt vaak als knelpunt ervaren (25%). De overige categorieën worden minder vaak genoemd: ruimtelijke ordening (16%), vergunningen (13%), personeel (10%) en milieu (7%).

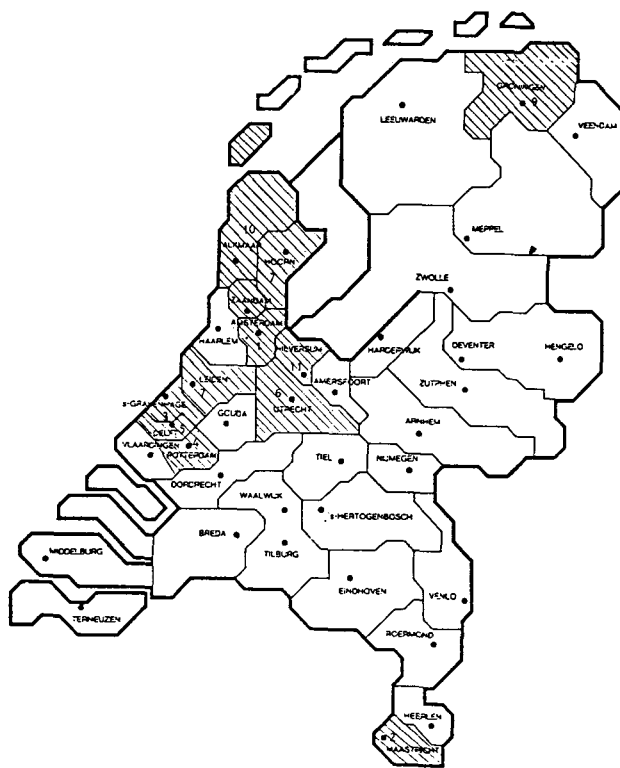
Er zijn interessante beschouwingen te maken van de verschillen die optreden in de omvang van de knelpuntenproblematiek per bedrijfstak. Daarvoor zij echter verwezen naar het landelijk verslag van de ERBO-enquête 3). In dit artikel zullen wij ons beperken tot de regionale verschillen in knelpuntfrequentie.

Regionale verschillen in knelpuntfrequentie

De mate waarin knelpunten voorkomen verschilt per regio. Als ingang worden de 35 rayons van de Kamers van Koophandel gehanteerd. Aan de hand van het aantal bedrijven dat knelpunten ondervindt ten opzichte van het totaal aantal bedrijven in een regio, kan de regionale knelpuntfrequentie worden bepaald. In figuur 1 zijn met behulp van een driepuntsschaal de gebieden aangegeven waar zich *relatief de meeste knelpunten voordoen*; met andere woorden, de regio's zijn in rangorde gezet naar rato van de knelpuntfrequentie. De regio's met de grootste aantallen knelpunten staan in de figuur gearceerd. De rangorde is in de figuur aangegeven. Het percentage bedrijven dat één of meer knelpunten ondervindt in de aangegeven gebieden loopt uiteen van 44,5% (Amsterdam) tot 31,2% (Hilversum).

De provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht komen in de figuur duidelijk naar voren. De vier grote steden met hun

Figuur 1. Kamer- van Koophandelrayons met relatief de meeste knelpunten, gearceerd en in rangorde

enorme bedrijvenconcentratie en de daarmee samenhangende specifieke stadsproblematiek spelen hier een belangrijke rol. Opvallend is de positie van de perifere regio's Groningen en Maastricht. Het belangrijkste knelpunt in deze PNL- en ISP-gebieden is de bereikbaarheid.

Afgezet tegen het landelijk gemiddelde is de Amsterdamse regio duidelijk koploper. Niet alleen de voor de hand liggende bereikbaarheidsproblemen spelen parten, al komen deze absoluut en relatief het meest voor, maar ook knelpunten ten aanzien van personeel, bedrijfsruimte en op het vlak van de ruimtelijke ordening scoren in deze regio het hoogst van Nederland. Gebieden met een uitgesproken laag percentage bedrijven met één of meer knelpunten zijn Roermond, Middelburg, Tilburg, Harderwijk en Tiel. Het is overigens mogelijk dat in bepaalde regio's één bepaald knelpunt in hoge mate voorkomt. Doordat knelpunten van andere categorieën een ondergeschikte betekenis hebben, komt het totale percentage bedrijven met één of meer knelpunten dan toch niet boven het landelijk gemiddelde.

Regionale verschillen in de aard van de knelpunten

Achtereenvolgens zullen de genoemde zes hoofdcategorieën van knelpunten verder worden uitgewerkt. Analoog aan figuur 1, zijn in figuur 2 t/m 7 de regio's aangegeven, waar zich met betrekking tot de verschillende categorieën, relatief de meeste knelpunten voordoen. Als referentiekader zullen telkens enkele landelijke cijfers worden genoemd en daarna de uitschieters in de regionale verschillen 4).

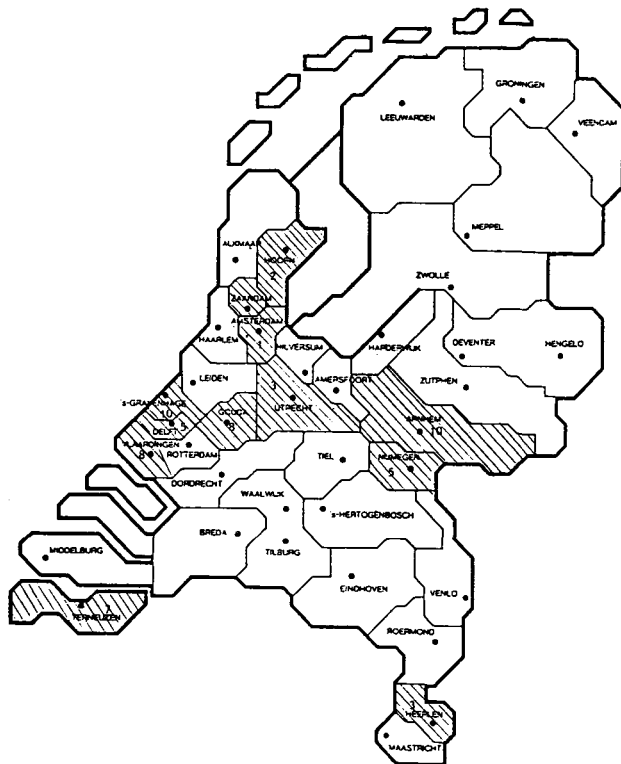
Personeel

De knelpunten met personeel hebben landelijk gesproken voor 30% betrekking op een problematische vacaturevervulling en voor 20% op de opleiding van personeel. Daarnaast kan 13% van de knelpunten aan ontslagprocedures worden toegeschre-

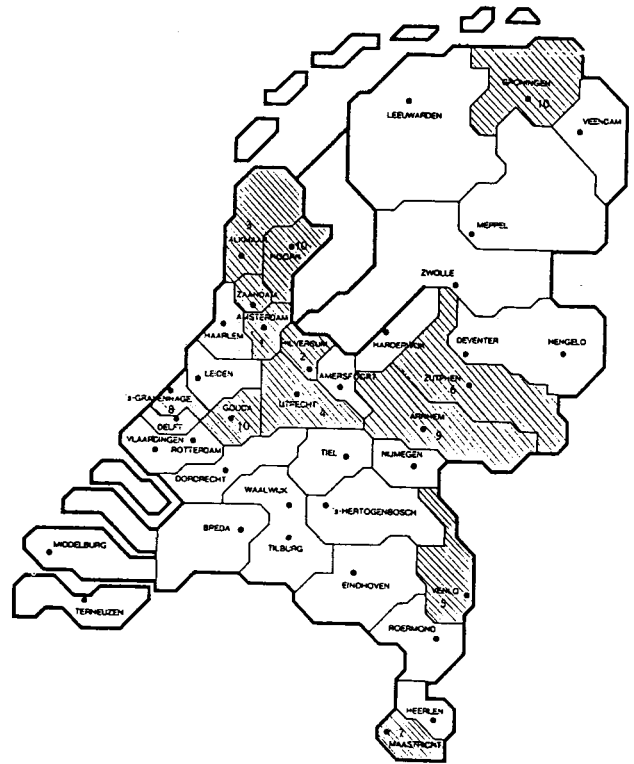
3) *Het bedrijfsleven in Nederland*, VVK, Woerden, 1983.

4) Voor nadere informatie over regionale knelpunten zij verwezen naar de afzonderlijke Kamers.

Figuur 2. Knelpunten met betrekking tot het personeel

Figuur 3. Knelpunten met betrekking tot bedrijfsruimte

ven. Problemen met onvoldoende woonruimte voor het personeel en problemen met pendel zijn ten opzichte hiervan van ondergeschikte betekenis. In figuur 2 is opvallend dat de regio's Arnhem en Nijmegen, waar de werkloosheid aanzienlijk is, relatief veel knelpunten met betrekking tot personeel ondervinden.

De aard van de problemen verschilt per regio. In de regio Nijmegen doen zich relatief veel problemen voor met de vacaturevervulling (48%) en Heerlen kent veel problemen bij de opleiding van personeel (27%). In de Amsterdamse regio wordt vaker het knelpunt „pendel" genoemd (13% ten opzichte van 4% in Nederland). Opmerkelijk is ook het hoge percentage problemen met ontslagprocedures in de regio Vlaardingen (33%).

Bedrijfsruimte

Het bedrijfsruimteknelpunt betreft vooral een te kleine bedrijfsruimte (50%). Daarnaast valt dit knelpunt uiteen in ondoelmatige bedrijfsruimte (14%) en onvoldoende uitbreidingsmogelijkheden (11%). Ook worden nog genoemd een te grote bedrijfsruimte, het ontbreken van voldoende verplaatsingsmogelijkheden en de hoge huisvestingslasten, maar deze knelpunten zijn ten opzichte van de eerdergenoemde van geringer belang.

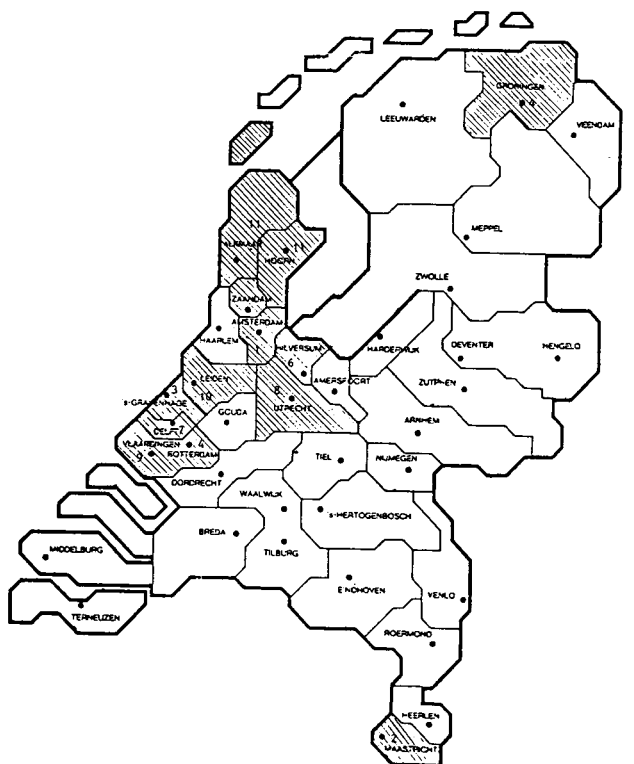
Opgemerkt kan nog worden dat, wanneer de gevallen waarin de bedrijfsruimte te klein of ondoelmatig is en de gevallen waarin er onvoldoende uitbreidings- of verplaatsingsmogelijkheden zijn worden opgeteld, kan worden geconcludeerd dat bijna 10% van alle Nederlandse bedrijven behoefte heeft aan een vergroting of een verbetering van de bedrijfsruimte. Bedrijfsruimteproblemen spelen ten opzichte van het totaalbeeld van figuur 1 minder in Zuid-Holland en meer in een aantal Oostelijke grensregio's (figuur 3).

De regio's met een relatief grotere aanwezigheid van bedrijfsruimteproblemen onderscheiden zich eveneens van elkaar doordat de accenten anders liggen. De regio's Alkmaar (59%), Hoorn (57%) en Zutphen (61%) kenmerken zich in dit verband vooral door de aanwezigheid van bedrijven met bedrijfsruimten van te kleine omvang. Daarentegen ligt in de regio Den Haag het accent op een ondoelmatige bedrijfsruimte (21%). Een gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden kan vooral worden gesignaleerd in de regio's Utrecht (17%) en Gouda (16%).

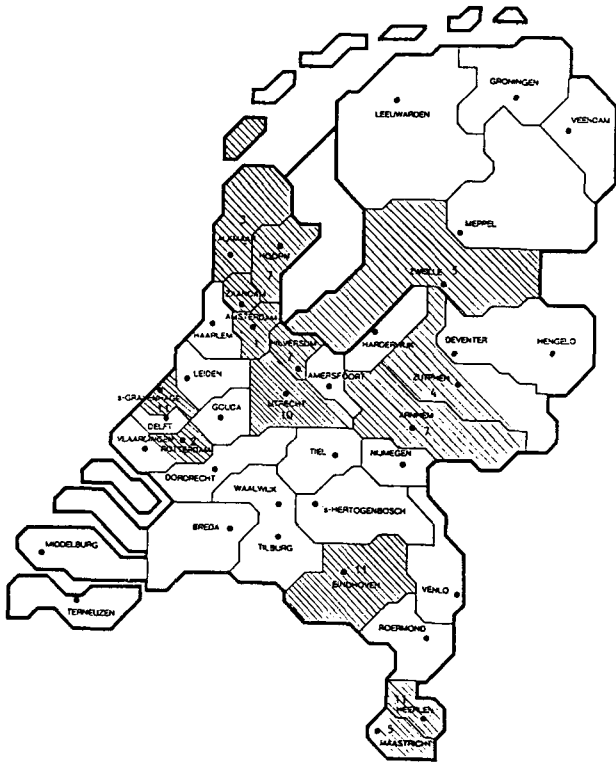
Bereikbaarheid

Bereikbaarheidsknelpunten betreffen vooral parkeerproblemen (55%), maar ook verkeersmaatregelen, zoals verkeerscirculatieplannen, wandelpromenades e.d. worden vaak als knellend ervaren (17%). Minder vaak worden bereikbaarheidsproblemen genoemd waar het ontbrekende verbindingen, openbaar vervoer en onvoldoende laad- en losmogelijkheden betreft. De bereik-

Figuur 4. Knelpunten met betrekking tot de bereikbaarheid

Figuur 5. Knelpunten met betrekking tot ruimtelijke ordening

baarheidsproblemen doen zich zeer geprononceerd in de Randstad voor met uitzondering van de regio Haarlem, waar zich overigens überhaupt relatief weinig knelpunten voordoen (figuur 4).

Dat parkeren overal een probleem is blijkt uit het feit dat er geen duidelijke regionale verschillen in parkeerproblemen te constateren zijn. Wel is de mate waarin hinder wordt ondervonden van verkeersmaatregelen in de regio's Groningen en Vlaardingingen een relatief omvangrijke knelpuntenbron (resp. 27% en 26%). Andere belangrijke verschillen met het landelijk beeld zijn de regio's Alkmaar en Delft, waar naar verhouding veel knelpunten voorkomen als gevolg van het ontbreken van verbindingen en de regio Haarlem waar het openbaar vervoer tot veel knelpunten leidt.

Ruimtelijke ordening

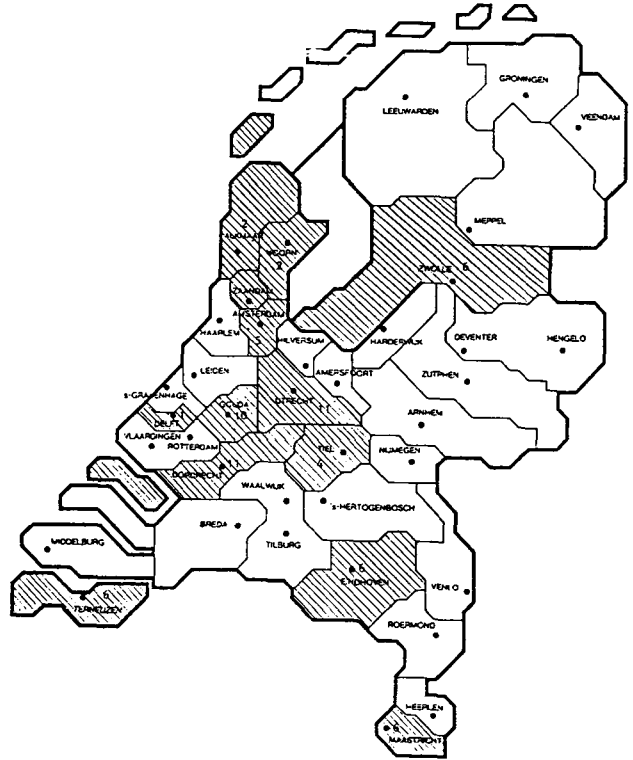
Ruimtelijke-ordeningsknelpunten hebben voor 39% betrekking op bestemmingsplannen, maar ook de stadsvernieuingsproblematiek (17%) en winkelcentra (16%) spelen een belangrijke rol. Het laatstgenoemde knelpunt wordt logischerwijs bij uitstek door de detailhandel naar voren gebracht.

Opvallend in de regionale spreiding van ruimtelijke-ordeningsproblemen is onder meer dat het „Groene Hart” van de Randstad niet tot het gebied behoort waar deze problematiek zich concentreert (figuur 5). Binnen deze categorie knelpunten blijken de regionale verschillen aanzienlijk te zijn. Het bedrijfsleven in de regio's Zutphen en Alkmaar ondervindt relatief veel knelpunten ten aanzien van bestemmingsplannen (resp. 72% en 63%). De regio's Den Haag, Rotterdam en in iets mindere mate ook Amsterdam geven een relatief omvangrijke problematiek rond de stadsvernieuwing aan (resp. 40%, 37% en 32%). Opvallend is ook het hoge percentage knelpunten (42%) met betrekking tot winkelcentra in de regio Heerlen. Ten slotte wordt de situering van bedrijfsterreinen in de regio's Zwolle en Alkmaar als problematisch ervaren (resp. 16% en 12% t.o.v. 4% in Nederland als geheel).

Milieu

Milieuknelpunten spitsen zich in belangrijke mate toe op de Hinderwet (33%). Ook de eisen inzake de Wet Geluidhinder

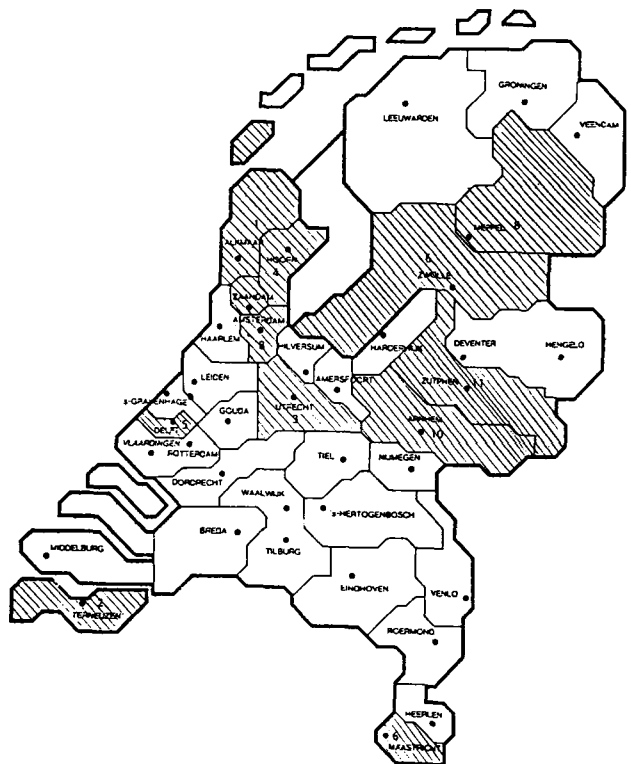
Figuur 6. Knelpunten met betrekking tot het milieu

(13%) en de Wet Verontreiniging Oppervlaktewater (14%) worden in Nederland vaak als knelpunt genoemd.

De Hinderwet blijkt globaal in alle regio's in overwegende mate tot knelpunten te leiden. Verschillen doen zich wel voor met betrekking tot de Wet Geluidhinder. Met name het bedrijfsleven in de regio's Maastricht en Hoorn ondervindt veel knelpunten die zijn terug te voeren op genoemde wet (resp. 35% en 29%). In de regio Dordrecht geeft de Wet Verontreiniging

Figuur 7. Knelpunten met betrekking tot vergunningen

Oppervlaktewater (29%) en in de regio Utrecht de Afvalstoffenwet (14% ten opzichte van 4% in Nederland) aanleiding tot relatief veel knelpunten.

Vergunningen

Knelpunten met vergunningen doen zich het meest voor ten aanzien van bouwvergunningen (30%) (in belangrijke mate ook door de bouwnijverheid naar voren gebracht). Problemen op het gebied van de coördinatie van vergunningverlenende instanties (6%) en de hoogte van de leges (5%) worden minder vaak genoemd.

De frequentie waarmee zich knelpunten ten aanzien van vergunningen voordoen, is vooral hoog in het Noordelijk deel van de Randstad en in Oost-Nederland. De regio Zwolle behoort tot de gearceerde gebieden en dit is te meer opmerkelijk daar zich in deze regio ook ten aanzien van de samenhangende factoren ruimtelijke ordening en milieu tamelijk veel knelpunten voordoen. Duidelijke regionale verschillen in de aard van de knelpunten beperken zich tot de coördinatie van de verschillende instanties, die in de regio Eindhoven duidelijk parten speelt (27%) en de hoogte van de leges in de regio Rotterdam/Vlaardingen en Delft (resp. 16%, 20% en 22%).

Slot

Bij een beschouwing van de regionale verschillen in frequentie en aard van de knelpuntenproblematiek komt de Randstad nadrukkelijk naar voren als gebied waar zich relatief de meeste knelpunten voordoen. Daarnaast is de positie van de regio Maastricht opvallend; hier worden op Amsterdam na relatief de meeste knelpunten naar voren gebracht.

Overigens kunnen incidentele factoren een rol spelen. Men denke aan een reconstructie van een winkelstraat of de uitvoering van de Wet Geluidhinder; maatregelen die incidenteel en tijdelijk tot veel knelpunten aanleiding kunnen geven. Door de omvangrijke gegevensverzameling bestaat echter de indruk dat dergelijke incidentele hinder weinig invloed heeft op het geschetste beeld.

Uit het voorgaande blijken de verschillende factoren van de regionale produktiemilieus in meer of mindere mate te verschillen; omgevingsfactoren leiden in uiteenlopende mate tot knelpunten. Deze knelpunten beïnvloeden de bedrijfsvoering nadelig. Bij een economisch beleid dat steeds meer gericht wordt op het maximaliseren van de regionale bijdrage aan het nationaal produkt, kunnen deze nadelige invloeden op de bedrijfseconomische uitkomsten een rem op de economische ontwikkeling zijn. Met name wanneer men bedenkt dat in het algemeen goed functionerende en investerende bedrijven vaker met knelpunten worden geconfronteerd⁵⁾. Daarom moet de conclusie luiden dat de nadruk op de sterke kanten van de regionale produktiestructuur niet tot een veronachtzaming van het produktiemilieu mag leiden. Immers, de omgevingsfactoren bepalen mede de prestaties van een gegeven produktiestructuur.

**J.J. Hoogkamer
R.H. Scholte**

5) N. Tijdink, *Knelpuntenanalyse ERBO-1981*, VVK, Woerden, 1982.